

Ett antal ämnesområden gällande
Vårdnad, boende och umgänge
där en ökad medvetenhet om särskilt
förhållningssätt hos
utredare/handläggare/föräldrar
kan kännas angeläget

Stöd för rättstillämpning och handläggning inom
socialtjänstens familjerätt

Krav på kontaktpersoner

Syftet med kontaktperson är ytterst att tillgodose barnets trygghet i samband med umgänget. Valet av kontaktperson är viktigt och lämpligheten ska bedömas utifrån barnets synvinkel. Barnet måste känna förtroende för kontaktpersonen och kontinuitet är en viktig förutsättning, vilket innebär att uppdraget helst ska fullgöras av samma person. I vissa fall kan det dock av tidsskäl vara nödvändigt att dela uppdraget på två kontaktpersoner.

Innehållet i uppdraget och vilka behov kontaktpersonen ska fylla kan se olika ut. I vissa fall handlar det om att barnet behöver känna trygghet under en period när det ska lära känna en förälder som det inte har byggt upp någon relation till. I andra fall kan det vara fråga om att garantera barnets säkerhet, dvs. att se till att det inte riskerar att fara illa, blir bortfört eller liknande. Kontaktpersoner kan också, som redan nämnts, ha i uppgift att ledsaga barnet mellan föräldrarna så att de inte behöver mötas, vid risk för t.ex. våld eller hot, eller helt enkelt för att undvika att barnet tvingas bevittna gräl och konfrontationer. Vilken kompetens en kontaktperson behöver ha avgörs av vilken typ av insats som behövs. Därutöver ska kontaktpersonen givetvis ha en personlig lämplighet för uppgiften och kunna vinna såväl barnets som föräldrarnas förtroende. I lämplighetsbedömningen kan tänkbara kontaktpersoner intervjuas om bakgrund och kompetens, värderingar, inställning till barn och barnuppfostran m.m. Socialnämnden bör, med den tilltänkta kontaktpersonens samtycke, begära uppgifter från socialtjänstens register, Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister samt eventuellt kontakta referenspersoner. Lämnas inte samtycke till detta från den tilltänkta kontaktpersonen, kan detta givetvis i sig vara ett observandum.

Tydligt uppdrag, handledning och fortbildning

Uppgiften att vara en kontaktperson som ska medverka vid umgänge kan ofta vara komplicerad. Det finns t.ex. en risk att man blir involverad i konflikter mellan föräldrarna, utvald till någon av föräldrarnas förtrogna och därmed använd som stödperson eller rådgivare, ombedd att hjälpa till med sådant som ligger utanför själva uppgiften, etc. Kontaktpersoner hamnar dessutom ofta i situationer när de själva behöver fatta akuta beslut som rör barnet om vad som är lämpligt eller olämpligt i umgänget, utan att ha någon att rådfråga. Det kan röra sig om hur en förälder handhar och tilltalar barnet, bedömning av om föräldern är drogpåverkad eller i stark psykisk obalans och andra frågor som rör svåra gränsdragningar. Risken finns också att kontaktpersonen på eget initiativ börjar agera som medlare mellan föräldrarna eller på andra sätt går utanför uppdraget. För att kontaktpersonen ska kunna vara tydlig gentemot föräldrarna med var gränserna för uppgiften går, och också själv kunna hålla på dessa, behövs det klara instruktioner samt möjlighet till handledning och fortbildning.

Uppdraget till kontaktpersonen bör vara skriftligt. Vidare bör uppdraget vara detaljerat och tydligt. Det bör bl.a. klart framgå följande:

- vad syftet med insatsen är
- vad kontaktpersonen ska vara vaksam på
- vilka förhållningsregler som ska gälla i det enskilda fallet

- att kontaktpersonen ska vara neutral och sätta barnets bästa främst
- hur uppföljning av insatsen ska göras.

Socialnämnden kan också som stöd för kontaktpersonens ställningstaganden ange vilka skäl som kan vara godtagbara för att den förälder som barnet bor med ska kunna ställa in umgänget, även om en sådan uppräknning aldrig kan bli heltäckande.

Kontaktpersoner ska inte föra information mellan föräldrarna och inte svara på frågor från boföräldern om vad som utspelat sig under umgänget, utan hänvisa till ansvarig socialsekreterare. Kontaktpersoner bör inte heller tala med något av föräldrarnas ombud. En vanlig rutin är att låta kontakt personer skriva på en förbindelse om tystnadsplikt. Socialnämnden bör också klargöra uppdraget för föräldrarna och informera om de instruktioner som nämnden har gett till kontaktpersonen. Kontaktpersoner behöver förberedas på att de kan komma att kallas till domstol som vittnen i mål om vårdnad, boende och umgänge. Ofta leder sådana vittnesmål till att någon av föräldrarna mister förtroendet för kontaktpersonen och att insatsen avbryts. Kontaktpersonen bör ha tillgång till stöd från den ansvariga handläggaren. Det är en fördel om det ordnas tillfällen för gemensam fortbildning, där man också får möjlighet att träffa andra kontaktpersoner för diskussioner och erfarenhetsutbyte. Mer erfarna kontaktpersoner kan vara ett stöd och fungera som mentorer för dem som är nya. I komplicerade fall bör kontaktpersonen ha tillgång till stöd i form av kvalificerad handledning.

Uppföljning och avslutning av insatsen

Oavsett om en insats i form av kontaktperson vid umgänge bygger på en ansökan från föräldrarna eller på ett domstolsförordnande, behöver den följas upp regelbundet för att man ska se hur den fungerar, kunna göra förändringar och eventuellt ta ställning till hur länge insatsen ska pågå. För såväl barnet och föräldrarna som kontaktpersonen kan det också vara viktigt att insatsen avslutas på ett strukturerat sätt, t.ex. med ett gemensamt samtal med handläggaren.

Dokumentation

I regeringens proposition Om socialtjänsten uttalas att kontaktpersonen inte bör vara skyldig att rapportera till nämnden. Det gäller att bygga upp förtroendefulla relationer mellan klient och kontaktperson. Redovisning och genomgång av ärendet bör kunna genomföras t.ex. i form av samtal mellan klienten, kontaktpersonen och en socialarbetare. Handläggaren kan sedan skriva en sammanfattning som tillförs akten.

Barnperspektiv

Vuxna kan aldrig riktigt se verkligheten utifrån ett barns perspektiv, utan kan bara ha ett vuxet barnperspektiv – präglad av egna barndoms- erfarenheter, kunskaper samt det kulturella sammanhanget. I varje samhälle finns ett kollektivt barnperspektiv, grundat på samlade kunskaper och värderingar, kultur och synsätt på barns och ungas rättigheter och behov. Varje enskilt barn har sitt eget perspektiv på sig självt och sin situation, beroende på vad det ser, upplever och känner i den sociala miljö där det befinner sig. Ett grundläggande element i samtliga dessa barnperspektiv måste vara respekten för barnets fulla människovärde och integritet.

Barnkommittén menade att barnperspektiv betyder att se olika beslutsalternativ ur barnets synvinkel, dvs. att se med barns ögon. Det handlar om att försöka ta reda på hur barn uppfattar och upplever sin situation och eventuella förändringar. Det räcker alltså inte med att göra någonting som man som vuxen anser vara till barnets bästa. Ett barnperspektiv innebär således att man sätter sig in i och försöker förstå barns eller ungdomars situation. Just förståelsen är central och en förutsättning för att kunna vidta åtgärder för barnets bästa. Därmed inte sagt att förståelsen alltid behöver betyda ett accepterande. Att byta perspektiv, att se världen med andras ögon, förutsätter dock förmåga att sätta gränser för sin inlevelse, så att man inte helt anammar barnets eller tonåringens värld. Det är ytterst den vuxna som måste fatta beslut och ta ansvar för detta utifrån sina kunskaper och erfarenheter. Att ha ett barnperspektiv innebär att man ser barnet som ”expert” på sin egen situation. Ingen vet bättre hur det är att vara fem år än en femåring. Detta betyder att det inte bara finns *ett* barnperspektiv. En femåringens värld är inte densamma som en sextonåringens. Ett barnperspektiv skiljer sig alltså från ett ungdomsperspektiv. Att ha ett barnperspektiv i beslutsfattandet innebär också att man noga analyserar vilka följder ett beslut kan få för ett enskilt barn. Barnperspektivet kan ibland stå i motsatsförhållande till ett vuxenperspektiv. Barn kan dock inte ses som isolerade från sina föräldrar och om vänt. Vid en intressekonflikt mellan barnet och de vuxna måste barnets intresse ha företräde.

Barn och separationer

Föräldrarnas betydelse för barn understryks i de flesta utvecklingspsykologiska teorier och har starkt stöd i forskningen. Föräldrarnas påverkan på barnet och barnets behov av sina föräldrar är grundläggande och avgörande för barnets utveckling. Föräldrarnas separation innebär alltid en dramatisk förändring för ett barn – hela levnadssituationen ändras. Hur frågorna om vårdnad, boende och umgänge än löses är risken stor att det blir en förlust för barnet, med mindre tillgång till den ena eller båda föräldrarna jämfört med om familjen hade fortsatt att leva tillsammans. Till detta kommer den lojalitetskonflikt som separationen nästan alltid innebär, eftersom barnet på ett eller annat sätt hamnar i en situation där det måste ta ställning till och försöka ”vara rättvis” mot båda föräldrarna – och ofta upplever både att föräldrar sviker och att det självt sviker någon av föräldrarna. Hur barnet än gör så kan det bli fel. Inte sällan tar barnet på sig skuld för att föräldrarna bråkar och inte kan komma överens. Barn som växlar mellan föräldrarna får också ofta tänka på att varken uttala sig för positivt eller negativt om samvaron med den andra föräldern. De riskerar också att användas som budbärare mellan föräldrar som inte kan tala med varandra. De kan bli utnyttjade som intet ont anande ”spioner” för att föräldrarna vill veta saker om varandras nya tillvaro – vilket sedan ibland kan användas i kampen mellan föräldrarna och därmed slå tillbaka mot barnet som berättat. Föräldrar i konflikt försöker ibland också vända barnet mot den andra föräldern, genom förtal och annan påverkan.

Barn riskerar att bli redskap i konflikten

Om barnet ska få tillgång till båda sina föräldrar på ett positivt sätt krävs att föräldrarna samarbetar. Om föräldrarna i stället är fiender och strider om t.ex. vårdnaden eller boendet, får barnet en svår situation. Barn har jämfört med vuxna vanligtvis svårare att upprätthålla goda relationer till personer som är fientliga mot varandra och kan hamna i allvarliga och påfrestande lojalitetskonflikter. Att tycka om en förälder kan för barnet

kännas som ett svek mot den andra föräldern.

Barn har ett starkt behov att tillfredsställa föräldrarnas förväntningar för att få behålla deras kärlek. Det betyder bl.a. att barn kan komma att användas i föräldrarnas konflikt på olika sätt, t.ex. som vapen, slagfält eller segertrofé. En variant är att barnets handlingar hela tiden tolkas som ställningstaganden för eller emot respektive förälder och föräldrarnas konflikt (s.k. triangulering). Därmed kan inte barnet uttrycka sina egna uppfattningar. Detta kan bli slitsamt när det gäller solidariteten till föräldrarna och ge möjlighet till utspel. Barnet kan t.ex. tvinga fram olika fördelar genom utpressning.

I en koalition hamnar barnet i en fast knytning till en förälder och uttrycker och agerar ut den förälderns aggressivitet mot den andra. Genom att barnet har båda föräldrarna inom sig är det självdestruktivt och kan bidra till skuld känslor och att barnet utvecklar en negativ identitet.

Barn kan även tilldelas en sändebudsroll som innebär en skyldighet att förmedla budskap – dock inte alltid i verbal form – mellan föräldrar som inte pratar med varandra. Ofta handlar det om negativa budskap och kritiska uttalanden. Barnet kan bli upphöjt och betydelsefullt i sin roll, men samtidigt bli straffat för budskapet.³⁷ I en sådan situation blir barnet utnyttjat och får ta ett ansvar som det inte är moget för och som inte ligger i dess eget intresse.

Att ha ett regelbundet umgänge med den förälder man inte bor tillsammans med är positivt för de flesta barn, men det negativa kan komma att överväga om konfliktnivån efter skilsmässan är fortsatt hög. När de vuxnas behov står i konflikt med varandra och med barnens, är det risk för att barnens behov i praktiken blir av underordnad betydelse eller att man försöker undanröja denna konflikt genom att modifiera bedömningen av vad barn behöver.³⁸

Socialtjänstens uppdrag

Det kan vara svårt att hålla fast vid ett barnperspektiv i samarbetsamtal och i samband med avtal och i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. När föräldrar har svårt att enas pga. starka konflikter finns det alltid en risk för att detta skymmer sikten för barnens situation – vuxenperspektivet och de komplexa relationerna mellan föräldrarna kan lätt ta över.

Det akuta förefaller då ofta vara att få klarhet i vad som pågår mellan föräldrarna, var svårigheterna ligger och att över huvud taget få dem att samtala med varandra för att lösa situationen för sina barn, vilket kan ta tid.

Att samtala med barn och låta barn komma till tals

För att domstolar och andra myndigheter ska kunna få en uppfattning om vad som är barnets bästa är det viktigt att barnets egen uppfattning och egna önskemål kommer fram och blir beaktade. Rätten för barn att fritt uttrycka sina åsikter och bli hörda är en av barnkonventionens grundläggande principer. Genom att barnet får berätta om sin vardag, om de barn och vuxna som är viktiga för det, får man en bild av barnets syn på tillvaron. Det som barnet uttrycker ska bedömas med sakkunskap och med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Många gånger kan upp- giften att försöka ta reda på vad barnet verkligen vill försvåras av att barnet uttrycker en uppfattning som inte

svarar mot dess verkliga, kanske ambivalenta, önskan. Vad barnet gett uttryck för måste därför vägas in i den helhetsbedömning av samtliga omständigheter som ska göras. Bedömningen av barnets bästa får till stor del grundas på partsutsagor i en konfliktsituation då parterna ofta har motstridiga tolkningar. Handläggaren har en svår uppgift i att bedöma dessa motstridiga uppgifter. Det är därför nödvändigt att inhämta barnets perspektiv, men det gör inte uppgiften lättare, utan ibland med nödvändighet svårare. Lagstiftningen bygger på en stor respekt för barnets egen vilja, i det här sammanhanget för att stärka barnets ställning och rättigheter i en situation när det fattas viktiga beslut om barnets framtid. För att lagstiftningen ska fungera för barnets bästa måste frågan om barnets vilja hanteras professionellt och varsamt.

Genom att indirekt eller direkt uttala sin önskan i en separationssituation kan barnet komma att utsättas för obehag av olika slag. Genom att barnets vilja tillmäts formell betydelse, får barnet en maktposition som kan bli ett redskap för att föra fram föräldrarnas vilja. Det är många gånger svårt att utifrån några samtal med barnet i en laddad situation, som dessutom är begränsad i tid och rum, avgöra vad som är barnets vilja. Hur ska barnets vilja tolkas utifrån vad det säger eller uttrycker på annat sätt? I vilken atmosfär lever barnet och hur påverkar den barnets vilja och viljeyttring? Hur har barnet kommit fram till vad det vill? Vad tyckte barnet i förra veckan, och vad vill det nästa dag eller om en månad? Säger barnet olika saker beroende på vilken förälder som det för tillfället är närmast? Det är svårt, men viktigt, att avgöra effekten för barnet av att dess – kanske tillfälliga – vilja kan få avgörande betydelse för så viktiga beslut som det är frågan om. Hur kommer det som barnet ger uttryck för att användas och vad betyder det i barnets relation till föräldrarna? Det kan bli en ansvarsbörda att bära, det kan resultera i förebråelser eller anklagelser från en förfördelad förälder och barnet kan självt komma att ångra vad det har sagt.

Sådana tänkbara effekter kan barnet i vissa fall självt vara medvetet om – och ta hänsyn till genom att avväga vad det ger uttryck för. Troligare är dock att barnet saknar möjlighet att bedöma konsekvenserna av sin viljeyttring, eftersom barn inte har den livserfarenhet och överblick som krävs för detta.

Utifrån ovanstående resonemang har utredaren att i ett vidare perspektiv bedöma i vad mån det för varje individuellt barn är till barnets bästa att återge vad det har sagt eller gett uttryck för, hur detta i så fall ska beskrivas och vilken betydelse det ska tillmätas. Det handlar både om vad som ska återges muntligt till föräldrarna om vad barnet har sagt eller uttryckt på annat sätt och vad som ska återges skriftligt i en utredning. Barnets rätt att bli hört bör rimligen också innebära att det ska ha rätt att ha en uppfattning om huruvida dess tankar och inställning ska föras vidare.

Samtal med barn

Det kan vara svårt att avgöra när man ska samtala med barn, vad samtalen ska syfta till och hur den information som samtalen ger ska användas. Samtal med barn kan t.ex. föras för att i en utredning skapa en helhetsbild av barnets situation och för att ta reda på vad barnet självt tycker. I samband med ett samarbetsamtal kan syftet också vara att lyssna till hur barnet ser på situationen, ge det information, klargöra vad som pågår och avlasta såväl skuld som ansvar som det kan ha tagit på sig. Samtal med barn kan också vara ett sätt att lyfta fram barnets perspektiv, upplevelser och önskemål till föräldrarna för att öka deras förmåga att se barnet och försöka hitta lösningar som utgår från barnets

bästa.

Syften med barnsamtal

Inför och under samtal med barn behöver familjerättshandläggaren tydlig- göra både för egen del och för barnet vad samtalet syftar till och villkoren för det.

I praktiken är det inte alltid så lätt – eller ens önskvärt – att renodla olika typer av samtal. Olika syften kan gå in i varandra. Inom det familjerättsliga området fyller samtal med barn ofta ett tredubbelt syfte: att informera barnet, att tillgodose barnets rätt att komma till tals och att vara utredande. Samtalen ingår som ett led i att förstå barnets situation, problem och resurs- er samt att ta del av dess egna tankar och uppfattningar om det som varit, om nuet och om framtiden. Ett samtal kan också syfta till att informera barnet om vad som händer i den aktuella situationen och vad som kommer att hända framledes. Det hjälper barnet att skapa sammanhang i en kanske kaotisk och förvirrad tillvaro. Informerande och bearbetande samtal ger barnet möjlighet att för- stå mer av sig självt och sin belägenhet. Det kan göra det lättare för barnet att hantera situationen. I stödjande samtal är det centrala att stödja och bekräfta barnets förståelse och upplevelser samt att stärka dess tilltro till sin egen förmåga, bl.a. genom att familjerättshandläggaren lyssnar och tar emot barnets känsloreaktioner. I bearbetande samtal är målet att påverka barnets förståelse och känslomässiga upplevelser, så att det lättare kan leva med de svårigheter som det har gått igenom utan att det hindrar utvecklingen. Samtalsledaren kan också normalisera barnets tankar och reaktioner genom att berätta att det är vanligt att barn i liknande situationer tänker och reagerar just så. Samtal med barn inom ramen för såväl utredningar som i samband med samarbetsamtal syftar till att barnet ska få berätta om sig självt och hur det har det. Dessutom ska handläggaren få en bild av barnets hela situation och få del av barnets perspektiv på familjen, boendet, förskola eller skola, kam- rater, nätverk, framtid, etc. Samtal som ingår i en utredning syftar oftast till att få fram underlag för bedömningar, förslag och beslut, för att kunna tillvarata barnets intressen och värna om dess eget sociala liv utanför familjen. Att ett barn i samtal ges tillfälle att berätta hur det har det, vad det tycker och tänker, och att någon lyssnar uppmärksamt och bekräftar, är i sig stödjande och bearbetande för barnet – även om det inte är det huvudsakliga syftet med samtalen. Det primära är att se till att samtalet med barnet inte skapar allvarliga problem för det. Det innebär att man alltid behöver ha ett omsorgstagande perspektiv i mötet med barnet.

Barn påverkas av föräldrarnas konflikter

Barn känner ofta lojalitet med och försöker stödja *båda* föräldrarna i deras inbördes konflikt. De hamnar därmed i en lojalitetskonflikt som de behöver hjälp med. För familjerättshandläggaren är det viktigt att förstå och bekräfta att barnet kan ha fått motstridig och splittrad information. Man ska undvika frågor som kan hota barnets lojalitetskänsla gentemot familjen. Ju djupare konflikt barnet lever i, desto svårare kan det vara att möta barnet i ett samtal. Ett barn i lojalitetskonflikt kan välja mellan olika överlevnads- strategier – t.ex. att liera sig med en av parterna, att bli balanskonstnär (säga en sak till den ena och något annat till den andra) eller att agera ut. Barn som samtalar med någon utanför familjen om sådant som rör föräldrarnas inbördes relation och barnets relation till föräldrarna känner sig inte alltid fria att säga vad de vill eller tycker. Det kan finnas familjehemligheter som de inte får röja och de kan vilja väga sina ord

noga utifrån lojaliteter. De kan också aktivt eller omedvetet ha påverkats av någon av föräldrarna att bli budbärare eller ta hennes eller hans parti. När det finns en stark konflikt mellan föräldrarna kan barnet bära en börda av skuld för denna. Barnet blir "skyldigt" genom sin blotta närvaro (och genom att konflikten mellan föräldrarna kanske rör just barnet, dess boende och umgänge, etc.). Därför kan det vara betydelsefullt att ta upp skuldfrågan på ett sätt som avlastar barnet och tydliggör att det varken direkt eller indirekt har någon skuld när det gäller föräldrarnas konflikt.

En dialog på barnets villkor

Samtal med barn kräver särskild utbildning och kompetens. Det finns olika metoder och tillvägagångssätt, med hjälpmedel av skilda slag, för att underlätta samtal med barn (se referenslistan). Här tas bara upp några allmänna principer för barnsamtal.

Det är bra att ta reda på lite om konkreta förhållanden i barnets liv, intressen och situation inför samtalet. Syftet är att kunna gå in i samtalet på barnets premisser, genom att veta något om det som man kan anknyta till. Ett tryggt klimat i rummet betyder mycket för att barnet ska börja våga prata. Man ska inte pressa barnet att prata, utan hellre försöka hitta andra sätt att kommunicera. Den vuxnas sätt att lyssna och svara kan vara avgörande för om barnet vill samtala eller inte. Genom att ge barnet hela uppmärksamheten kan barnets förtroende för sin förmåga att samtala med vuxna växa. Barnets tidigare erfarenheter av att samtala med vuxna spelar naturligtvis in – om det är vant vid att vuxna lyssnar och visar respekt för barnet eller inte. Genom att småprata kan man hitta barnets språkliga nivå och anpassa sitt språk till den. Om det är svårt att förstå vad barnet menar, kan man säga det och be henne eller honom att berätta en gång till. Det är också bra att fråga barnet om det förstår vad man säger. Man kan också sammanfatta vad barnet berättat och fråga om det stämmer med vad hon eller han menade. Innan ett barn kan ta emot ny information om sin verklighet behöver barnets egna upplevelser och verklighetsuppfattning bekräftas, t.ex. genom att den vuxna har en intresserad och lyssnande hållning till det som barnet berättar. Den första delen av samtalet kan vara en nyfiken kartläggning av neutrala saker i barnets situation, vilket senare kan användas för att få mer djup i samtalen. Både barnet och samtalsledaren bör ha möjlighet att kontrollera rytmen i samtalet. Den vuxna kan ge tecken, inviter och tid till initiativ från barnet och till dess reaktioner. Barnet ska kunna välja att gå in i och ut ur olika teman på sina egna villkor, särskilt när samtalet rör känslomässigt svåra områden.⁷² Ett vanligt fel är att man inte låter barnet tänka färdigt. Om man vågar vänta ut en längre paus kan det innebära att barnet kommer igång med att berätta. Man bör också undvika att gripa in och fylla i barnets svar, utan man ska ge barnet tid att komma med sitt. Det är bättre att stödja barnets eget berättande än att ställa direkta frågor. En inbjudan till barnet att berätta och beskriva är bättre än att be det om förklaringar. Man ska inte använda ledande frågor. Det viktigaste för samtalet är hur man följer upp barnets svar. Man bör vara en aktiv samtalspartner, visa intresse, uppmuntra barnet och uppmana det att fortsätta och att berätta mer.⁷⁵

Många välmenande samtalsförsök med barn blir snabbt låsta om den vuxna försöker "tankeläsa" och reagerar på barnet utifrån sina egna känslomässiga reaktioner på temat och inte utifrån hur barnet självt presenterar sig och reagerar. För att etablera en bra kontakt med barnet och utveckla samtalet är det därför viktigt att känna till sina egna känslomässiga reaktioner. Det kan vara bra att börja med vida och övergripande frågor, där man uppmanar barnet att berätta om sådant som rör barnets vardagsverklighet, för

att sedan alltmer närma sig det specifika område man vill samtala kring. Ju mer man vet om barnets miljö, desto lättare är det att hitta en utgångs- punkt för samtalet. Det är också lättare för barnet att reflektera utifrån en konkret situation eller händelse. Allmänna frågor om vad barnet tycker om personer eller boendialternativ ger inte rättvisande upplysningar, utan på- verkas i regel av det sammanhang som barnet befinner sig i när frågan ställs. Den vuxna måste vara vaksam på att hon eller han inte får ett barn att tala mer öppet eller berätta mer än det skulle ha önskat, genom skickligt ställda frågor. Man ska inte utforska områden som barnet efteråt kan komma att ångra att det har berättat om. Barn utvecklar ofta en följsamhet och anstränger sig att lista ut vad den vuxna vill att barnet ska säga. Det innebär att det behövs extra stor lyhördhet när man samtalar med barn.

Uppföljning

Samtalet i sig, sådant som väcks hos barnet och det som barnet säger i samtal med handläggaren inom socialtjänstens familjerätt, kan vara både bekräftande och avlastande. Men det kan också skapa svårigheter för barnet på olika sätt. När en vuxen lyssnar på ett barn som berättar om sina svårigheter och önskningar väcks också förhoppningar hos barnet om att det ska få hjälp. Socialtjänsten har därför ett ansvar för att följa upp vad som händer med barnet efter samtal, i vad mån det behöver fortsatt stöd, etc.

Lyhördhet och respekt

Föräldrar som befinner sig i en separationskris som de inte själva kan finna någon lösning på känner sig ofta kränkta av den andra parten. När de vänder sig till socialtjänstens familjerättsenhet kan det därför vara med en förhoppning om att få upprättelse och bekräftelse, att få en utomstående som står på deras sida och ger dem ”rätt”. Mötet med handläggarna som talar om vad de kan erbjuda samt att fokus ska ligga på barnen och deras bästa kan därmed bli en besvikelse. I en sådan situation ligger det nära till hands att föräldrar också kan känna sig kränkta av bemötandet från familjerättssekreterarna, eller faktiskt blir det genom att bemötandet inte är lyhört nog. Föräldrar som utsätts för den granskning som en utredning om vårdnad, boende och umgänge utgör kan naturligtvis också känna sig kränkta bara av att behöva utsättas för en så privat granskning, men också av det sätt som utredningen utförs på och genom att de upplever att de inte kan påverka den som de önskar.

Hur ska man undvika att föräldrar känner sig kränkta? Framför allt genom att lyssna, vara lyhörd och visa respekt. En första förutsättning är en medvetenhet om den ofta desperata situation som föräldrar befinner sig i, när frågan om de gemensamma barnen ska lösas – ibland med en känsla av att hela det framtida livet står på spel. Det kan finnas mycket rädsla, sorg, ilska och frustration. Många gånger är det första gången som föräldrarna sätter ord på sina svårigheter och på sin situation inför en utomstående. De har kanske dessutom realistiska förhoppningar om omedelbar lindring och hjälp.

Enligt Socialstyrelsens allmänna råd om Kvalitetssystem inom social- tjänstens individ- och familjeomsorg bör ledningen verka för att personal inom socialtjänsten har ett förhållningssätt som kännetecknas av respekt, delaktighet, tillit, engagemang och empati i bemötandet.

Föräldrar tar kontakt med socialtjänstens familjerättshandläggare i olika skeden av sin separationsprocess och behöver få ett bemötande som utgår från vad som just då är viktigast för dem. Bemötandet av föräldrar i en akut kris behöver ofta se annorlunda ut än om det handlar om långa och utdragna konflikter, med visserligen stora påfrestningar, men där situationen inte är lika akut. Andra föräldrar har bara behov av konkreta svar, rådgivning eller stöd i sina reflektioner eller överenskommelser.

Det gäller att bygga upp en tillitsfull relation till den person det handlar om. Vid den första telefonkontakten och i det första samtalet behöver respektive förälder få tillfälle att ge sin berättelse samt uttrycka sina farhågor, frågor och önskemål. Handläggaren kan då bilda sig en uppfattning om vad just denna förälder för tillfället är bäst hjälpt av, formulera det och söka få det bekräftat eller korrigerat av föräldern. Detta behöver också upprepas flera gånger under den fortsatta kontakten, eftersom behoven och önskemålen kan ändras. Insatserna och omfattningen av dem kan då anpassas till den enskildes behov och till varje föräldrars förutsättningar, för bästa möjliga långsiktiga resultat för de barn som det handlar om.

Om det känns svårt att få föräldrarnas förtroende i kontakten kan det ibland fungera bättre med en annan handläggare. Att ta upp frågan om ett sådant byte kan dock vara känsligt för såväl handläggare som förälder. Ibland är det svårt att avgöra om det handlar om att hitta rätt person eller om det rör sig om en förälder som i en allmän frustration och besvikelse över huvud taget misstror socialtjänstens möjligheter att hjälpa till.

Konflikthantering

Det råder generellt sett en stor enighet om att rättsprocesser om vårdnad, boende och umgänge så långt möjligt bör undvikas. Frivilliga överenskommelser främjar i regel ett bättre samarbete kring föräldraskapet. Det perspektivet kan dock lätt förloras av föräldrar i konflikt. Föräldrarna behöver göras medvetna om att det till slut ändå är de själva som måste bestämma över sina barns tillvaro och att de själva och barnen ska leva med konsekvenserna av beslutet. En central uppgift är därför att hjälpa föräldrarna att samtala, samarbeta och hantera sina konflikter kring barnen på ett konstruktivt sätt.

Det gäller att hitta rimligt goda lösningar, så att båda föräldrarna tycker att framför allt barnen, men även de själva, har vunnit på att förhandla. I bästa fall kan sättet att förhandla bli en modell för att hantera framtida problem, eftersom goda erfarenheter kan leda till att man har tilltro till att söka hjälp även vid nya svårigheter.

I samarbetssamtal och utredningar kan handläggaren bli utsatt för starka krafter som kan vara svåra att både upptäcka och värja sig mot. Utgångsläget är ofta att handläggaren inom familjerätten kommer in i ett laddat kraftfält, där föräldrarna medvetet eller omedvetet försöker få utredaren på sin sida. För att familjerättssekreteraren inte ska bli indragen i föräldrarnas konflikter krävs professionell kunskap om konflikthantering. Det behövs handledning för att samtalsledarna ska kunna få perspektiv på de känslor som kan väckas, kanske från egna tidigare konflikter, samt för att undvika att de blir ett redskap i föräldrarnas inbördes kamp.

Föräldrar söker hjälp i olika faser av separationen. En del vill ha hjälp i separationens övergångsfas, för att de inte har kunnat fatta några beslut om barnens framtid på egen hand. För andra har det gått en tid sedan separationen utan att de har funnit någon stabil

form för vårdnad och umgänge.

För många föräldrar har tilltron till och orken att över huvud taget kommunicera med den andra nöttts bort i en ändlös rad av missförstånd, elakheter och sårad självkänsla. Det finns också en del föräldrar för vilka svåra personliga problem, missbruksproblem och allvarliga problem i den tidigare relationen, som t.ex. våld och allvarliga kränkningar, blir ett hinder för ett konstruktivt samarbete.

En del föräldrar vill ha hjälp med umgängets omfattning – t.ex. att umgängesföräldern önskar träffa barnen mer eller att den förälder som barnet bor tillsammans med önskar att den andra föräldern ska träffa barnen mer. En del föräldrar är oroliga för hur barnet har det hos den andra föräldern. Men alla har inte någon djupare konflikt när de kommer till familjerätten – några känner sig helt enkelt villrådig och vill ha rådgivning och hjälp att lösa konkreta frågor kring barnen.

Att inte leva tillsammans, och inte längre vara förenade i ett gemensamt familjeskap, innebär att föräldrarna har mindre möjligheter än tidigare att kontrollera varandra och driva igenom egna uppfostringsidéer. Om barnuppfostran har varit ett trätoämne i förhållandet tänker sig föräldrarna ofta att en av vinsterna med separationen ska bli att de får bestämma själva. Att också den andra parten tänker så är inte alltid något de räknar med. För de flesta föräldrar minskar den ömsesidiga tilliten ytterligare i och med uppslitande gräl i samband med separationen.

Anklagelser

I många fall kompliceras samarbetsamtal, utredningar och tvister om vårdnad, boende eller umgänge av att någon av föräldrarna, eller båda, riktar allvarliga anklagelser mot den andra. Det kan röra sig om anklagelser om våld och övergrepp (mot barnet eller den andra föräldern), bristande omsorgsförmåga, missbruk, allvarliga psykiska problem, kriminalitet, m.m. Det är dock inte familjerättens eller domstolens sak att i ett ärende eller mål om vårdnad, boende eller umgänge fälla ett avgörande om de (eventuellt kriminella) handlingar som föräldern påstås ha begått. Inte desto mindre krävs en bedömning i samband med att man avgör vad som är till barnets bästa och de möjligheter, problem och eventuella risker som finns för barnet med olika lösningar.

Ofta står ord mot ord. Den ena parten kommer med påståenden som den andra förnekar. Hur ska man avgöra om anklagelserna är befogade, överdrivna eller grundlösa? Samtidigt som det enligt samstämmiga bedömningar i såväl svensk som internationell forskning finns ett mörkertal av t.ex. kvinnofridsbrott och sexuella övergrepp, vilka ibland kan uppdagas i samband med en separation, så förekommer sannolikt också grundlösa anklagelser om övergrepp, psykisk sjukdom, försummelse och liknande. För dem som ska hjälpa och stödja föräldrarna att själva besluta, eller för dem som i domstol ska fatta beslut om hur barnens situation ska lösas, är det svårt att avgöra på vilket sätt sådana anklagelser ska inverka på beslutet. Detta är ett dilemma.

VÅRT INLÄGG

Det viktigt att observera att om anklagelserna kommer i samband med vårdnadstvisten ”som en blixtn från klar himmel” så bör utredaren spetsa öron och lyssna noga och ställa följdfrågor:

När fick du/barnen utstå våld första gången? Vad gjorde du då för att stoppa våldet? När fick du första gången misstankar om sexuella övergrepp på barnen/t. Vad gjorde du då för att stoppa övergreppen? Anmälde du det till polisen?

Det är lika tveksamt ur rättssäkerhetssynpunkt när handläggare vid familjerätten kommer fram till att det som påstås sannolikt har hänt, och låter det påverka bedömningarna, som att de utgår ifrån att det inte har hänt, så länge det inte finns någon dom som bekräftar anklagelserna. Det gäller dock att komma ihåg att det inte finns några beviskrav som grund för bedömningarna om barns bästa. Det räcker med att det finns en *risk* för att barnet ska fara illa, inte att det är ställt utom rimligt tvivel att den utpekade är skyldig. När det kommer fram uppgifter som talar för att barn kan fara illa ska handläggaren meddela socialtjänstens individ- och familjeomsorg, så att den kan bedöma om det ska göras en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen.

Samarbetssamtal är strukturerade samtal med föräldrar som i samband med eller efter separation är oeniga om hur de ska lösa frågor kring vårdnad, boende och umgänge. Syftet är att hjälpa föräldrarna att göra överenskommelser kring barnet, utifrån barnets behov och eventuella önskemål.

När separerade föräldrar behöver hjälp att hantera svårigheter, problem och konflikter i sitt föräldraskap är samarbetssamtal en väg att gemensamt komma fram till vad som är till barnens bästa. Samtalen ska underlätta samförståndslösningar så att föräldrarna kan lösa sina tvister utanför domstol. Målet är dels att de ska kunna enas i frågor kring barnen, dels förbättra sin förmåga att samarbeta som föräldrar.

Vad skiljer samarbetssamtal från familjerådgivningssamtal?

I familjerådgivningssamtal ligger fokus på relationen mellan parterna och problem och konflikter inom relationen. I samarbetssamtalen ligger däremot fokus på parterna som föräldrar och på barnens situation. Inom båda typerna av samtal tar man i regel upp frågor som har med föräldrarnas relation att göra. Samtalen har dock olika syften – i samarbetssamtalen diskuteras positiva och negativa aspekter av föräldrarnas relation, men inte för att bearbeta relationen i sig, utan för att undersöka och förbättra förutsättningarna för ett fungerande samarbete kring barnen efter en separation.

Vilket utrymme ska det finnas för föräldrarna att tala om sig själva och sin relation i samband med samarbetssamtal eller utredning?

Eftersom syftet med samtalen är att ha ett barnfokus, ska föräldrarna bara tala om sina egna problem eller svårigheter i den tidigare och nuvarande relationen när dessa kan relateras direkt till föräldraskapet och betydelsen för barnen. I de flesta andra fall hänvisas föräldrarna annars till familjerådgivning eller liknande. Men ibland kan det finnas anledning att vara flexibel, t.ex. om ett samtal som fokuserar på föräldrarnas problem kan bidra till att föra samtalen om samarbete och överenskommelser kring barnen framåt. Då kan det vara klokt att göra ett avsteg inom ramen för samarbetssamtalen (och i

förekommande fall även inom utredningen). Allt som kan bidra till att minska risken för utdragna konflikter och psykisk press ligger i barnens intresse och kan i regel ses som en del i arbetet att nå en lösning utifrån barnens bästa.

Samarbetssamtal vid familjerådgivningen

I samband med att kommunerna fick ansvar för att kunna erbjuda familje- rådgivning uttalades att familjerådgivningen även borde kunna anförtros mer komplicerade samarbetssamtal. Familjerådgivningens kompetens att arbeta med parrelationen skulle nämligen kunna vara en tillgång, när för- äldrarna har stora konflikter och samarbetsproblem. En annan fördel med att föra samarbetssamtalen inom ramen för familjerådgivningen är att det upprätthålls en tydlig åtskillnad och sekretess mellan samarbetssamtalen och eventuella utredningar som kan bli aktuella. En nackdel med en sådan lösning kan dock vara att samarbetssamtalen mer fokuserar på relationen än barnen, eftersom familjerådgivarna har en annan kompetens än familjerättssekreterarna. De senare har också mer vana av, och nödvändig kunskap om, rättsliga och ekonomiska aspekter av frågor kring vårdnad, boende och umgänge. De är dessutom behöriga att godkänna sådana avtal mellan föräldrarna.

Syftet med samarbetssamtal

Samarbetssamtal ska ha barnen i fokus. Syftet är att föräldrarna ska kunna samarbeta bättre om barnen samt om möjligt nå en överenskommelse. För- äldrarna ska helt enkelt kunna fungera som föräldrar till sina gemensamma barn, trots att de inte längre är ett par. I samband med en separation måste föräldrarna definiera om sin relation. Trots att parrelationen och ett gemensamt ”familjeskap” upphör, så består det gemensamma föräldraskapet, men det måste rekonstrueras.⁷ Ett föräldraskap utan gemensam familj och äktenskap bygger på helt nya premisser och på mindre tydliga roller än den traditionella kärnfamiljen. Det kan vara svårt att omdefiniera och omförhandla relationen utifrån de nya förutsättningarna.

Anledningen till att föräldrar deltar i samarbetssamtal är inte det faktum i sig att de har konflikter och svårigheter, utan det handlar i stället om att de inte klarar av att hantera dessa på egen hand. En förutsättning för att kunna omförhandla det gemensamma föräldraprojektet är att båda parter blir någorlunda klara över hur de ser på sig själva som föräldrar och hur de tänker ta sitt föräldraansvar. Erfarenheten visar att det går betydligt lättare att omförhandla sitt föräldraskap om båda parterna har accepterat separationen. Klart är att många föräldrar behöver stöd för att förbättra sin förmåga att kommunicera, förhandla, lyssna till och någorlunda respektera varandra.

Samtalsledarnas kompetens

Den personal som ska utföra socialtjänstens uppgifter ska ha lämplig utbildning och erfarenhet. Kvaliteten i verksamheten ska utvecklas och säkras systematiskt och fortlöpande. Samarbetssamtalen kräver en särskild kompetens hos socialtjänstens personal. Kommunerna ansvarar för att all personal har adekvat kompetens och lämplighet för arbetsuppgifterna samt får fortlöpande kompetensutveckling. Det behövs utbildning och möjlighet att praktisera samarbetssamtal med en viss regelbundenhet, vilket ibland kan underlättas genom att flera kommuner samarbetar kring detta.

För att kunna leda samarbetsamtal behöver samtalsledarna ha goda kunskaper om barn och barns behov och utveckling, samtal med barn, relationer människor emellan samt konflikthantering. När det gäller utbildning för samtalsledare rekommenderade Utredningen om barnens rätt att samtalsledarna skulle ha socionom- eller psykologutbildning, med erfarenhet av relationsbehandling av vuxna i konfliktsituation, eller annan jämförbar utbildning. Ett minimikrav ansågs vara att åtminstone en av samtalsledarna har genomgått vidareutbildning i socialt behandlingsarbete, eller har annan jämförbar utbildning. Vidare menade utredningen att samtliga samtalsledare dessutom bör ha genomgått någon kurs om barn och barns behov. De flesta samtalsledare är socionomer, ofta med vidareutbildning i socialt behandlingsarbete eller familjeterapi. Sverige saknar dock en samlad vidareutbildning specifikt inriktad på samarbetsamtal. Om man vill behålla och utveckla kompetensen hos samtalsledarna är handledning, reflekterande samtal med kolleger och fortbildning viktiga förutsättningar.

En eller två samtalsledare

I flera sammanhang har man diskuterat huruvida samtalen ska bedrivas med en eller två samtalsledare – och i det senare fallet med personer av olika kön. I regeringens proposition Vårdnad, boende och umgänge uttalades att det kan finnas anledning att undersöka om det i större utsträckning går att arbeta med en samtalsledare, t.ex. när föräldrarna själva är motiverade och tar kontakt med kommunen. Två samtalsledare kunde då användas i de mer komplicerade ärendena.

Frågan om antalet samtalsledare måste emellertid avvägas i varje enskilt fall. Det finns fördelar med att vara två handläggare som kan se, agera och diskutera sinsemellan. Det ger t.ex. mer perspektiv på samtalen och föräldrarna, och det minskar samtidigt risken för att samtalsledarna dras in i dynamiken mellan föräldrarna. En nackdel med två samtalsledare är dock att det är mer resurskrävande, vilket kan leda till längre väntetider.

Sekretess

Sekretessen inom socialtjänstens område finns reglerad i 7 kap. 4 § sekretesslagen. Sekretess inom socialtjänsten gäller för uppgifter om enskildas personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgifterna kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående lider men (socialtjänstsekretess).

Socialtjänstsekretess gäller vid exempelvis vårdnads-, boende- och umgängesutredningar. Inom den kommunala familjerådgivningen gäller sekretess för uppgifter som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen (familjerådgivningssekretess). Sekretessen är i dessa fall absolut, vilket innebär att uppgifterna är hemliga, oavsett om det skulle vara till men eller inte för den enskilde att de kom ut.

Vilken sekretess som gäller vid ett samarbetsamtal beror på samtalets karaktär. Om samtalet har karaktär av familjerådgivning bör den strängare familjerådgivningssekretessen gälla, medan det i andra fall är tillräckligt med s.k. socialtjänstsekretess. Samtalsledaren bör klargöra syftet med samtalen. Vidare bör denne informera om samtalens inriktning och karaktär samt vilken sekretess som kommer att gälla för uppgifterna från samtalen.

Det ska göras tydligt för föräldrarna om samtalsledaren i ett senare skede kan komma att göra en utredning om vårdnad, boende eller umgänge. Många kommuner lämnar skriftlig information om samarbetsamtalen och låter föräldrarna skriva under när de tagit del av informationen.

Om samtalen sker under familjerådgivningssekretess innebär det i praktiken att samtalsledaren inte kan delta i vårdnads- eller umgangesutredning i samma ärende, såvida inte den enskilde efterger sekretessen (14 kap. 4 § SekrL). Motsvarande hinder finns inte för en samtalsledare som fört samarbetsamtal under socialtjänstsekretess, eftersom den inte är lika absolut.

Av en undersökning som Socialstyrelsen gjorde 1993 framgick att relativt få (15 procent) av kommunerna hade möjlighet att genomföra samarbetsamtal med familjerådgivningssekretess. Detta hänger samman med att verksamheten inte kan organiseras på ett sådant sätt att den skiljer sig från den övriga verksamheten inom familjerättssektionen.

Metod

Motivation

Erfarenheten visar att de samarbetsamtal som sker innan ett domstolsförfarande inletts har störst utsikter att lyckas, men även samtal som kommer till stånd efter en remiss från domstol kan leda till frivilliga överenskommelser mellan föräldrarna. Ofta är den ena föräldern mer motiverad än den andra. En viktig uppgift i inledningen av samarbetsamtalen är att motivera föräldrarna till fortsatta samtal och inge dem hopp om att samtalen kan leda till en bra lösning.

Inflytande från olika teorier och erfarenheter

Socialtjänstens familjerättsenheter i landet använder och utvecklar olika metoder och synsätt när det gäller samarbetsamtal, utifrån olika förutsättningar vad gäller t.ex. resurser, kompetens och erfarenheter. Metoderna har ofta sina förebilder i psykodynamiskt orienterad familjeterapi, systemisk och strukturell familjeterapi, medling enligt norsk modell, m.m. Utvecklingen tycks gå mot förhandlingsorienterade och problemlösningorienterade samtal. Påverkan finns också från t.ex. amerikansk, engelsk och irländsk medling.

Någon enhetlig metod för samarbetsamtal finns således inte och det är önskvärt att samtalen kan vara flexibla och anpassas till de specifika önskemål och svårigheter som ett enskilt föräldrapar har. Nedan följer några exempel på vad som kan känneteckna och ingå i samtalen och vad föräldrarna kan få ut av dem:

- Samtalen har tydlig struktur.
- Samtalen har fokus på barnens behov, inte på föräldrarnas krav.
- Samtalen försöker sätta ord på separationskrisen.

- Samtalen ger båda parter bekräftelse.
- Samtalen har en tydlig handlings- och uppgiftsorientering.
- Samtalen uppmärksammar och stoppar destruktiv upptrappning av ömse- sidiga anklagelser.
- Samtalen identifierar och synliggör föräldrarnas gemensamma intentioner som just föräldrar.
- Samtalen lyfter fram parternas ansvar och kompetens som föräldrar.
- Samtalen tar upp vad det betyder för barnen att få behålla sitt nätverk.
- Föräldrarna får hjälp att hantera känslor av vanmakt.
- Föräldrarna får hjälp att tala med varandra – inte om varandra.
- Föräldrarna får hjälp att förhandla, att ge och ta samt att ta in barnets och den andras perspektiv.
- Föräldrarna får hjälp att se nya valmöjligheter och lösningar.

Grunden för samarbetsamtalen är att samtalsledaren är neutral i sin professionella roll, dvs. inte tar ställning för eller emot någon av föräldrarna eller till de lösningar eller överenskommelser som parterna föreslår. Det är emellertid ibland en svår balansgång, eftersom samtalsledaren har ett tydligt ansvar att bevaka barnets bästa. I vissa fall kan det också vara lämpligt att samtalsledaren är mer aktiv och kommer med konkreta lösningsförslag.

Om föräldrarna närmar sig en samförståndslösning, som enligt samtalsledarens bedömning inte är förenlig med barnets bästa, bör samtalsledaren redovisa följderna av förslaget för att söka vidga föräldrarnas förståelse för barnet och dess situation.

En undersökning av innehållet i samarbetsamtal visar att samtalen i regel är framåtblickande och inriktade mot det som är och ska bli, i stället för till det som varit. Föräldrarna uppmanas att låta historien vara historia och i stället se till nutid och framför allt framtid och barnets bästa. Regressivt beteende, t.ex. utfall mot den andra föräldern genom anklagelser om gamla oförrätter, uppmuntras inte. Även långdraget aggressiva attacker mot den andra föräldern avbryts, medan det är accepterat att vara ledsen och uttrycka starka känslor av ilska och besvikelse. Konstruktivt resonering premieras framför känslomässiga utspel.

Samtalet är socialarbetarens verktyg

Det måste finnas såväl många olika modeller av samarbetsamtal som varianter och modifieringar av dessa. En sådan flexibilitet är nödvändig med hänsyn till föräldrarna och deras behov. En minst lika viktig faktor är hur samtalsledarna samarbetar och

kompletterar varandra samt hur de anpassar samtalet till konkreta mål i det enskilda fallet och situationen för stunden i samtalsrummet. Följsamhet, flexibilitet, uppfinningsrikedom och improvisation är nyckelord.

De ”ideala” paren för vilka någon slags modell för samarbetsamtal skulle kunna fungera existerar strängt taget inte. Alltför höga ambitioner från samtalsledarnas sida riskerar snarare att låsa än att öppna för möjligheter. Samtalsledarnas uppgift är i stället att försöka få igång en konstruktiv dialog och en process som gör att parterna själva kan finna lösningar på sina konflikter och problem.

Det kan vara klargörande att försöka fånga något av en övergripande struktur i ett samarbetsamtal. Ett sätt att beskriva samtalen är att se det i olika faser, både som en utveckling av kommunikationen och relationerna och ett sätt att skapa ordning och struktur under samtalets gång. Följande delar kan ingå i en sådan struktur³⁴:

- Öppning av samtalet
- Presentation av samtalets ramar
- Probleminventering
- Beskrivning av de aktuella barnen och deras behov
- Förhandling om vilka problem som är gemensamma
- Förhandling om de presenterade problemen
- Försök att föra föräldrarna i riktning mot en överenskommelse (kanske kring praktiska frågor inför nästa samtal)
- Avslutning.

I presentationen av ramarna för samtalet kan samtalsledaren både direkt och indirekt presentera en form för samspel, där hon eller han kan fungera som en förmedlande länk mellan föräldrarna.

Att föräldrarna vill ha professionell hjälp med att lösa sina svårigheter och problem handlar i mångt och mycket om att de inte kan kommunicera med varandra. Därför är en central uppgift i samarbetsamtalen att hjälpa föräldrarna att utveckla sin förmåga att kommunicera. Här kan samtalsledaren hjälpa föräldrarna att förnya och förändra de kommunikativa former som de tidigare använt och misslyckats med.

Ett problem är att föräldrarna ofta börjar gräla, där argumenten hela tiden blir hätskare. Ett talande begrepp är att ”duellerande verkligheter” kämpar om seger. Den ena föräldern påstår något som den andra tar avstånd ifrån och den senare formulerar då ett motargument. När ingen av föräldrarna drar sig ur detta argumentativa samspel sker en upptrappning. Föräldrarna måste uppmärksammas på detta mönster och få tillgång till redskap som hjälper dem att samspela med varandra på ett sätt som inte leder till en sådan upptrappning och som kan bli mer konstruktivt.

Föräldrarna måste förstå nödvändigheten av att se både barnets och varandras perspektiv, för att väga in dessa i sitt resonemang och sina förslag. Som tredje part kan samtalsledaren aktivt introducera barnets perspektiv, direkt och indirekt. En annan uppgift är att hjälpa föräldrarna att faktiskt lyssna, försöka förstå och ta till sig att den andras synpunkter har betydelse för deras samarbete kring barnen. Detta kan ske t.ex. genom uppmaningar, retoriska och cirkulära frågor samt genom att aktivt fördela ordet, så att båda föräldrarna får presentera sin syn på problemen och kommentera vad den andra har sagt.

En grundläggande uppgift för samtalsledaren är att undvika att bli indragen i konflikterna mellan föräldrarna. Det kan man t.ex. göra genom att inte omedelbart och spontant svara på frågor, vädjanden, hot eller provokationer. I stället kan man avstå från att svara eller ge en annan typ av svar än det som förväntas. Detta kräver att samtalsledaren lägger sina egna känslor och preferenser åt sidan.

Såväl valet av samtalsämnen som sättet att behandla dem är i huvudsak inriktat på att nå fram till det som eftersträvas. Två vanliga strategier för samtalsledaren att föra samtalet dithän är *omformulering* och *perspektivering*. En omformulering kan ha olika funktioner. Genom att lyfta ut det som är centralt kan samtalsledaren bekräfta den som talat, och genom att omformulera det kan det bli möjligt att samtala om det. Omformuleringar kan också användas för att undvika argumentativ upptrappning och som en reflexiv uppsummering av samtalet för att ge det en fortsatt riktning framåt.

Samtalsledarens uppgift är också att skapa och vidmakthålla ett gemensamt fokus för samtalen. Föräldrarna måste tala om sitt gemensamma föräldraskap på ett ordnat sätt, utifrån att man vill lösa sina problem. Samtalsledarna försöker underlätta och understödja att samtalen utvecklas i riktning mot att en överenskommelse nås, t.ex. genom att ta fasta på sådant i samtalet som är möjligt att utveckla.

Samtalsledaren kan klargöra det enskilda samtalets och samtalsseriens olika faser genom reflexiva kommentarer om var man befinner sig, vad man uppnått och vart man är på väg. Det är ett sätt att skapa en gemensam uppfattning och tolkning av det pågående samtalet, så att både föräldrarna och samtalsledaren uppfattar vad de tillsammans håller på med.

Även om det övergripande målet är att få föräldrar att nå samförståndslösningar, kan vägarna dit se olika ut. Det är mer regel än undantag att samtalen far iväg åt ett oväntat håll. Detta måste samtalsledaren försöka tackla i stunden, utan alltför färdiga idéer om vad som är bäst.

De främsta kunskapskällorna är de egna och kollegornas erfarenheter, tillsammans med vidareutbildning. Det är viktigt att samtalsledare har tid och möjlighet att gemensamt reflektera över och diskutera samarbetsamtal, för att på så sätt utveckla metoderna. Här är handledning ett nödvändigt verktyg.

Barn i samarbetssamtal

Barnen ska vara i fokus i föräldrarnas samarbetssamtal. Men huruvida barnen ska vara med i eller i anslutning till samtalen är ett ställningstagande som behöver göras med hänsyn till de aktuella barnen och deras situation.

I förarbetena till lagstiftningen om samarbetssamtal framförs olika uppfattningar om

barnens roll i samarbetsamtal. Av förarbetena till 1991 års lagändringar framgår att samarbetsamtalen i huvudsak är till för föräldrarna, och att barnets behov av att tala med någon utomstående om sin situation i första hand får tillgodoses på annat sätt. I förarbetena till 1998 års lagändringar ansåg man däremot att barnet, om det inte är olämpligt, på något stadium måste komma med i samtalen.

Bedömningen av om det är lämpligt att tala med barnet i samband med föräldrarnas samarbetsamtal bör, förutom barnets ålder och mognad, göras utifrån barnets eget behov av att få information och att få berätta om sin situation. Samtalsledaren bör noga överväga vilket syfte samtalet med barnet ska ha. Det kan vara bra för samtalsledaren att träffa barnet i anslutning till samarbetsamtalen för att berätta för det vad som pågår, vad som är syftet med detta och också höra hur det har det. I vissa fall kan det kanske vara bra att barnet får tillfälle att berätta om sin situation i föräldrarnas närvaro – vad det oroar sig för, etc. Det är ett sätt att föra in barnets perspektiv och dess rätt till respekt för sitt eget livsrum i föräldrarnas samtal. I andra fall kan det vara onödigt eller mindre lämpligt att involvera barnet i samband med föräldrarnas samarbetsamtal.

Erfarenheter från barnsamtal inom familjerådgivningen kan vara till- lämpliga även när det gäller samarbetsamtal. Barn kan behöva benämna sina upplevelser, dela dem med någon utomstående och få bekräftelse på att deras känslor och reaktioner är naturliga. De behöver också få veta att de inte ska ta på sig sådant som de vuxna ska ta ansvar för. Vidare behöver barnen få hjälp att inventera vilka andra personer som barnen känner tillit till och som kan vara ett stöd för dem. Att få fundera kring framtiden kan vara ett sätt att få tilltro till sig själv och sina egna möjligheter i livet, och till att det kan bli bra trots allt. En del av ställningstagandet till eventuella barnsamtal är att bedöma risken att de får oönskade konsekvenser för barnet. Samtalsledaren behöver vara väl medveten om att barnet lever i ett kraftfält av olika lojaliteter gentemot föräldrarna – påfrestningar som i sämsta fall kan accentueras om barnet medverkar i samtalen. Å andra sidan lever barnet ändå hela tiden i detta kraftfält.

Överenskommelser

Samarbetsamtal kan, men behöver inte, leda till ett avtal mellan föräldrarna enligt 6 kap. 6 § föräldrabalken. Samtalen kan i stället resultera i en muntlig eller skriftlig överenskommelse. En sådan ska inte godkännas av socialnämnden och kan inte heller verkställas, dvs. den kan inte genomdrivas med hjälp av förvaltningsdomstol. En överenskommelse kan också vara med som en bilaga till ett avtal och avhandla sådant som inte kan tas med i detta.

Uppföljningssamtal

Om föräldrarna når en överenskommelse, bör de erbjudas en tid för ett samtal för att följa upp om frågorna om vårdnad, boende och umgänge har löst sig till barnets bästa eller om det finns anledning att göra tillägg eller ändringar i överenskommelsen. En tid för uppföljningssamtal kan fungera som ett stöd för att hålla överenskommelsen. Dessutom är det ett sätt för socialtjänsten att följa upp resultaten av samarbetsamtalen. Om föräldrarna, när tiden närmar sig, tycker att samtalet är onödigt kan de alltid boka av tiden.

Särskilda krav på samtalen

Syftet med samarbetsamtalen – oavsett form – är att föräldrarna ska kunna nå en rimlig och hållbar överenskommelse om barnen som båda kan respektera. En grundförutsättning för att arbeta med dessa föräldrapar är att samtalsledaren tror att en förändring är möjlig. En andra viktig förutsättning för samarbetsamtal är att båda föräldrarna inser att barnen påverkas negativt av våld, kränkningar, hot, etc. i familjen samt av föräldrarnas konflikter.

Det behöver inte vara någon strävan att föräldrarna ska mötas i gemensamma samtal, såvida inte båda parter själva vill det och det bedöms vara lämpligt och meningsfullt. När den ena föräldern är rädd för att bli utsatt för våld eller andra övergrepp eller om det tidigare har förekommit sådant, kan föräldrarna som sagt erbjudas enskilda samtal som alternativ eller komplement till eventuella gemensamma samtal (s.k. kombinationssamtal). Dessa samtal kan ligga som grund för förhandlingar i frågor om barnen.

Vanligtvis är det dialogen mellan föräldrarna och betoningen av deras eget ansvar som eftersträvas i samarbetsamtalen. I de enskilda samtalen får samtalsledaren mer en roll som budbärare/förhandlare/medlare, vilket kräver delvis andra kunskaper och ett annat sätt att tänka kring uppgiften, samt en strategi för hur man ska undvika att ta över ansvaret från föräldrarna.

Att inte stärka konflikterna

Det går inte att komma ifrån att utredningar är subjektiva och beroende av de mänskliga möten som kommer till stånd mellan utredare och berörda. Föräldrarnas inbördes maktförhållanden och den makt som utredarna i sin position och roll förfogar över får också betydelse för samspelet i utredning. I ett läge när föräldrarna, för att de är oeniga, står inför en domstolsprocess som rör deras barn är förtroendet dem emellan sannolikt i ett bottenläge och konfliktnivån hög. De förestående besluten, som är avgörande både för barnen och föräldrarna, innebär ofta starka och kaotiska känslor av besvikelse, förtvivlan och oro.

Alla människor har sina starka och svaga sidor som förändras och utvecklas under livets gång. Uppslitande konflikter, en psykiskt pressad och kanske desperat situation kan ofta förstärka de mer primitiva och ”låga” sidorna hos människor. Oftast är båda föräldrarna lika ”lämpliga”, men på olika sätt, och ett val av t.ex. boende utifrån barnets bästa kan därmed bli godtyckligt. Ibland är den lösning som skulle vara bäst för barnet inte möjlig på grund av oupplösta konflikter mellan föräldrarna, och man är hänvisad till att välja ett ur barnets synpunkt sämre alternativ.

I och med att de flesta föräldrar i dag kommer fram till en gemensam överenskommelse genom samarbetsamtal eller på egen hand så är det i regel de allra mest konfliktladdade och komplicerade ärendena som förs upp som tvister i domstol. En domstolsprocess i sig innebär dessutom ofta en skärpning av konfliktläget, i och med att parterna har var sitt ombud som har till uppgift att företräda och driva den egna klientens intressen. Det gör det än mer angeläget att starkt lyfta fram och betona att det är barnets bästa som ska vara avgörande för besluten.

Föräldrar som varit med om en vårdnadsutredning vittnar om en känsla av maktlöshet

och osäkerhet under utredningstiden och att utredningen i sig lett till att konflikterna mellan föräldrarna har skärpts. Strävan i hela utredningsarbetet måste för barnens skull vara att inte ytterligare stärka konflikterna mellan föräldrarna och om möjligt i stället öka respekten och förståelsen dem emellan.

Ett bra samtalsklimat bygger på öppenhet och förtroende. Utredaren behöver förhålla sig saklig och opartisk i förhållande till föräldrarna. Tvisten i sig skapar ofta misstänksamhet och oro hos föräldern för att bli manipulerad av utredaren och av den andra föräldern. Det är inte ovanligt att en förälder söker utredarens sympati och stöd för sin uppfattning, och därför är det viktigt att utredaren är tydlig och öppen i sin handläggning.

Det gäller också som utredare att vara medveten om sin egen grundläggande inställning till saken, föräldrarna och det aktuella barnet eller barnen. Annars kommer man själv – utan att vara klar över det – att påverka den information man får och kontakten med de berörda personerna.

Utredarna

Kompetens och kompetensutveckling

I olika förarbeten har utredarnas kompetens betonats. I socialtjänstlagen anges att socialtjänstens uppgifter ska utföras av personal med lämplig utbildning och erfarenhet (3 kap. 3 § SoL). Utredningar av god kvalitet ställer krav på erfarenhet av socialt arbete samt kunskap och kompetens vad gäller barn, vuxna och relationer. Kunskap och erfarenhet av samtal med barn, förhandling, konflikthantering och kunskap om makt och våld i nära relationer är också av stor betydelse.

Förutom grundutbildning och erfarenhet av socialt arbete behöver handläggarna vidareutbildning i familjerätsfrågor. Det är dessutom av stor vikt att professionen kontinuerligt får möjlighet att utveckla sin kunskap och kompetens – genom tid för gemensam reflektion och diskussion, handledning, möjlighet att göra egna uppföljningar för återkoppling, fortbildning, m.m. Ledningen bör säkerställa att all personal har adekvat kompetens och lämplighet för arbetsuppgifterna samt får fortlöpande kompetensutveckling. Vidare bör ledningen verka för att personalen har ett förhållningssätt som kännetecknas av respekt, delaktighet, tillit, engagemang och empati i bemötandet.

En eller två utredare

Det finns för- och nackdelar med att vara ensam utredare respektive att två handläggare gör en utredning tillsammans. En nackdel med det senare alternativet är resursåtgången – det är inte alltid möjligt eller rimligt att ha två utredare. Fördelarna med två utredare får därför vägas mot nackdelarna med eventuellt förlängda väntetider för utredningar. Vid enskilda samtal med föräldrar och barn kan det dessutom ofta skapa bättre balans att vara ensam handläggare.

Till fördelarna med två utredare hör att risken för subjektiva värderingar minskar. Därmed ökar rättssäkerheten – och kanske också sannolikheten för att föräldrarna ska ställa sig positiva till utredningen. Föräldrarnas inställning till utredarna och

utredningen kan sedan i sin tur ha betydelse för det framtida samarbetet om barnen och föräldrarnas kontakter med socialtjänsten. Med två utredare ökar också möjligheten att skapa en förtroendefull kontakt mellan respektive förälder och åtminstone någon av utredarna.

Att vara två som iakttar, gör reflektioner och tolkar ger även möjlighet till diskussion, perspektiv och nyansering på ett annat sätt än när man är ensam om kontakterna och bedömningarna. Risken att dras in i ett psykologiskt spel och maktförhållanden mellan föräldrarna kan minska med två handläggare som kan spegla varandras agerande i samtalen. Att vara två utredare kan ibland också vara en säkerhetsfråga. Det finns också möjlighet att på olika sätt fördela ansvaret för olika delar i utredningsarbetet mellan två handläggare – att ha en huvudansvarig och en samtalspartner, att ta vissa svårare samtal tillsammans, att ha en som leder samtal och en som antecknar, etc.

Utredare av båda könen

Ofta framhålls fördelarna med att vara en kvinna och en man som utreder tillsammans, för att undvika att någon av föräldrarna redan på förhand ska känna sig i underläge och missförstådd. Att en majoritet av handläggarna vid socialtjänstens familjerätt är kvinnor kan enligt familjerättshandläggares erfarenhet leda till att utredarna överkompenserar pappan, genom att vara särskilt måna om att lyssna på och visa att de förstår honom. Mamman förutsätts ändå känna sig uppmärksammas, men kan därmed bli förfördelad i samtalen och utredningen.

Tidigare fanns det fast rotade värderingar om att kvinnor var mer naturligt lämpade som föräldrar, med följden att det ofta var mammorna som fick vårdnaden om barnen. Idag finns en betoning på båda föräldrarnas betydelse för barnen och de flesta pappor har redan från början varit mer aktiva som föräldrar än tidigare generationers män.

Det går inte att komma ifrån att vårt könsuppdelade samhälle stärker föreställningarna om allmänna könsskillnader, vilket kan skapa hinder i samspelet mellan kvinnor och män i utredningar. För vissa pappor kan det vara en fördel med en man som utredare, och omvänt med en kvinna för vissa mammor. Å andra sidan finns det en överdriven tro på möjligheter till identifikation och förståelse mellan människor bara för att de är av samma kön, trots skillnader i personlighet, social bakgrund och tillhörighet, erfarenheter, ålder, m.m. Skillnaderna inom respektive kön kan ju i många avseenden vara större än mellan dem. Det kan många gånger vara ett mycket större hinder för förståelsen att utredaren har en annan social eller kulturell bakgrund än någon av föräldrarna. I det enskilda fallet kan det ändå vara viktigt att om möjligt tillmötesgå föräldrarnas önskemål vad gäller utredarna.

Utredare som hållit i samarbetsamtal

Samarbetsamtal kan hållas med såväl socialtjänstsekretess som familjerådgivningssekretess. Om samarbetsamtal hållits med familjerådgivningssekretess kan sådant som framkommit i samarbetsamtalen inte tas med i en utredning utan föräldrarnas godkännande. I regel innebär det att en handläggare som har hållit i samarbetsamtal med föräldrarna inte kan göra utredningen, såvida inte föräldrarna samtycker till det.

Även ett ärende med samarbetsamtal som har tagits upp till gemensam diskussion i arbetslaget, för t.ex. handledning, och därigenom är känt för dem som sedan utses till utredare, kan ge liknande problem, om det t.ex. kommit fram uppgifter som har betydelse för bedömningen av frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Vid misstanke om att barn kan fara illa ska handläggaren informera ansvarig enhet inom socialtjänsten så att den kan bedöma om en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen ska göras.

JO har uttalat att samtalsledarna inte bör göra en efterföljande utredning i samma ärende, oavsett om samtalet hållits med familjerådgivningssekretess eller med socialtjänstsekretess. JO anser att det bör råda vattentäta skott mellan samarbetsamtal och utredning. Föräldrar som riskerar att uppgifter som de lämnat under samarbetsamtal används i en eventuell kommande utredning kan komma att inta en avvaktande hållning gentemot samtalsledaren. Det finns också en risk att man anpassar sin hållning i saken till vad man uppfattar som bäst, med hänsyn till att samtalsledaren även är vårdnadsutredare. I mindre kommuner med få handläggare kan detta vara svårt att hålla på i praktiken. Många gånger är det också så att föräldrar föredrar att fortsätta kontakten i utredningen med samma familjerättssekreterare som hållit i samarbetsamtalen.

Kontakten med föräldrarna

Samtalens pedagogiska innehåll

En utredning är alltid att betrakta som en nödfallsåtgärd som måste tas till för att positionerna är låsta mellan föräldrarna. Även när föräldrarna inlett en process i en tvist om vårdnad, boende och umgänge bör därför fortsatta strävanden göras för att kunna nå en samförståndslösning. Det grundläggande budskapet till föräldrarna även under en utredning är att det finns mycket att vinna för alla parter, inte minst för barnet, om föräldrarna själva kan komma överens i stället för att lämna över till samhällets representanter att fatta de viktiga besluten i deras ställe. Föräldrarna måste kunna få hopp om att det fortfarande kan finnas en möjlighet att enas om en lösning som kan betyda en bättre situation för barnet/barnen. Utredningsarbetet kan läggas åt sidan så snart det finns förutsättningar att i stället ha samarbetsamtal.

Det är en pedagogisk och psykologisk uppgift för utredarna att hjälpa föräldrarna att fokusera på barnet och barnets behov, i stället för att sitta fast i oförrätter och ilska gentemot den andra föräldern. Hela utredningsarbetet har barnen i fokus, och det kan därmed bidra till att föräldrarna får stöd att se barnen – deras perspektiv och deras bästa. Föräldrarna kan behöva kunskaper om barns krisreaktioner, reaktioner på konflikter och separationer samt om barns behov, beteenden och deras möjligheter att förstå vad som sker i olika mognadsfaser. Föräldrarna kan också behöva veta mer om vad de kan göra för att stödja barnen.

En grundläggande uppgift även i utredningssammanhang är att bidra till att föräldrarna bättre kan lyssna på varandra, respektera varandra och se den andras perspektiv. Det gäller att lägga en så god grund som möjligt för framtida samarbete kring barnen, oavsett utgången av tvisten. Båda föräldrarna behöver få lika mycket utrymme och möjlighet att komma till tals, uttala sina tankar, farhågor och önsknings. I eventuella

gemensamma samtal kan det bli fråga om att vara starkt styrande för att markera och möjlig- göra detta.

Enskilda eller gemensamma samtal

Fördelen med gemensamma samtal är att föräldrarna hela tiden får samma information från utredarna och tar del av vad den andra föräldern har att säga. Det kan öka förutsättningarna för att föräldrarna blir positiva till att försöka lösa sin tvist själva och enas om en lösning genom samarbetsamtal i stället för att slutföra utredningen och avgöra tvisten i domstol. Enskilda samtal kan i värsta fall leda till ökad misstänksamhet och misstro mellan föräldrarna och därmed stärka konflikten.

Å andra sidan finns det vid gemensamma samtal risk för att någon av föräldrarna blir dominerande. Av rädsla eller känsla av underläge kanske den ena föräldern inte kan eller vågar framföra sin uppfattning, och hon eller han kan då gå med på något som inte känns rimligt. I enskilda samtal kan varje förälder känna sig sedd och lyssnad på, få tillfälle att tala fritt och oemotsagt, utan rädsla och utan att styras av gamla relationsmönster. Det ger också föräldern tillfälle att uttrycka sina känslor och genom att sätta ord på sin och barnets situation få perspektiv på densamma. Det i sin tur kan ge nya synvinklar, föra processen framåt och ge förutsättningar för ett bättre samarbete mellan föräldrarna.

För vissa föräldrar är det oproblematiskt med gemensamma samtal, medan andra föredrar enskilda samtal. En del föräldrar vill ha gemensamma samtal för att ha kontroll över situationen och den andra föräldern, medan andra inte klarar att tänka eller formulera sig klart i den andra förälderns närvaro.

I många fall kan en metod med både gemensamma och enskilda samtal vara att föredra. Föräldrarna ges då möjlighet att ta upp olika frågeställningar och välja vilket tillfälle, enskilt eller gemensamt, som passar bäst för att göra detta. Precis som vid samarbetsamtal behöver avvägningar göras utifrån föräldrarnas individuella behov och relation, inte utifrån fastslagna principer för hur utredningar ska gå till, lika för alla.

När man har enskilda samtal kan det ibland uppstå rättvisefrågor mellan föräldrarna som det gäller att vara medveten om och i möjligaste mån undvika. Det rör sådant som vem av föräldrarna man träffar först, att inte den ena ska ges möjlighet till fler enskilda samtal (såvida inte den andra föräldern inte har något emot det), etc. Om det är två utredare kan de eventuellt ha enskilda samtal med var sin förälder och därmed lösa en del av dessa tänkbara problem. Nackdelen är dock att man mister flera av fördelarna med att vara två samtalsledare.

Första kontakten med föräldrarna

Den eller de som utsetts till att göra en utredning om vårdnad, boende eller umgänge tar så snart som möjligt kontakt med föräldrarna. I regel sker detta per brev till respektive förälder, med information om utredningsarbetet och förslag till tid för samtal. Föräldrarna förutsätts bekräfta denna information genom att ta kontakt. En del handläggare brukar föreslå att det första samtalet ska vara gemensamt, medan andra vill inleda med enskilda samtal för att låta varje förälder tala fritt och bygga upp ett förtroende för utredaren. För- och nackdelar med olika lösningar har redan diskuterats. En möjlighet är att be föräldrarna ringa upp för att bestämma tid och i samband med det samtalet ta reda på

om de själva föredrar ett enskilt eller gemensamt samtal. I kallelsen till det första samtalet bör föräldrarna uppmanas att kontakta utredaren, om någon av föräldrarna anser att något särskilt talar emot ett gemensamt samtal. Om någon av föräldrarna inte hörts av kan man skicka en kallelse rekommenderad med mottagningsbevis, med upplysning om att utredningen kommer att göras utifrån tillgängliga handlingar och samtal med den andra föräldern, samt redovisas för rätten. Om den aktuella föräldern inte hör av sig betyder det att hennes eller hans synpunkter inte blir tillvaratagna på ett likvärdigt sätt. Om föräldern har ett juridiskt ombud kan man kontakta ombudet för att ta reda på hur man eventuellt kan nå föräldern.

Inledande samtal

Syftet med ett inledande samtal är trefaldigt – att få reda på så mycket som möjligt om den aktuella situationen och vad som ska fokuseras i utredningen, att undersöka förutsättningarna för att föräldrarna ska kunna nå en överenskommelse samt att informera om och diskutera uppläggnings- och tidplanen av utredningsarbetet och tidplanen med föräldrarna.

Utredaren bör informera föräldrarna om följande:

- utredningens syfte och förlopp
- utredarens, advokatens och domstolens olika roller
- det skriftliga material som utredaren redan har tillgång till
- om utdrag kommer att hämtas in från socialtjänstens register samt Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister.

Föräldrarna är ofta spända inför en utredning och det kan vara svårt för dem att ta till sig utredarens beskrivning av utredningsgången. En schematisk bild kan vara till hjälp – från förhandlingen i domstol och begäran om utredning till utredarens redovisning av utredningsrapporten till domstolen och huvudförhandlingen där. Det är också en fördel om föräldrarna som stöd för minnet kan få en kort skriftlig beskrivning av gången i utredningen och syftet med de olika delarna.

En viktig del av det inledande samtalet är att låta föräldrarna beskriva barnet/barnen. Det ger en första bild av barnets utvecklingsnivå och mognad samt information om föräldrarnas bild av barnet. Många gånger är föräldrarna undrande och oroliga över vad samtalen med barnet ska innehålla och vad de ska vara bra för. Utredarna kan därför behöva avdramatisera mötet med barnet och förmedla att det är en naturlig följd av att barnet ska vara i fokus och också självt ska få komma till tals.

Utredaren bör informera föräldrarna om varför hon eller han kommer att träffa barnet. Vidare bör utredaren ge föräldrarna råd om hur de kan berätta för barnet om utredningen och förbereda barnet på utredarens hembesök och samtal. Föräldrarna behöver också få veta att utredaren tillsammans med barnet kommer överens om vad som ska föras vidare från dessa samtal till föräldrarna och vad som ska tas upp i utredningen.

Utredaren bör informera föräldrarna om vilka eventuella kontakter som, med stöd av 1

kap. 5 § sekretesslagen, kan komma att tas med referenspersoner. Det kan vara en fördel att utredaren redan i detta skede får föräldrarnas samtycke till att uppgifter lämnas ut till henne eller honom från aktuella instanser. Det är viktigt att eftersträva så stor öppenhet i utredningen som möjligt för att föräldrarna ska kunna känna förtroende för utredarna och för att minska deras oro och eventuella misstänksamhet.

Utredaren bör upplysa föräldrarna om att de när som helst under utredningen kan påbörja samarbetssamtal, och i avvaktan på att dessa genomförs, med rättens godkännande, låta utredningen vila. Det första samtalet, om det sker gemensamt med båda föräldrarna, kan i bästa fall bli en naturlig utgångspunkt för en dialog mellan dem om barnens situation, som i sin tur ibland kan öppna vägen för upprepade gemensamma samtal.

Fortsatta samtal

De fortsatta samtalen bör handla om barnet och barnets behov, föräldrarnas roller och föräldrarnas omsorgsförmåga. Samtalen bör framför allt inriktas på respektive förälders beskrivning av barnet och dess uppväxt samt synen på följande⁴⁷:

- barnets nuvarande situation
- vårdnaden, boendet och umgänget
- samarbetet med den andra föräldern
- den andra parten som förälder.

Insikter om egna styrkor och svagheter i föräldraskapet är en viktig del av samtalen samt att se både positiva och negativa sidor även hos den andra föräldern. Att fråga respektive förälder vad som varit bra i förhållandet med den andra föräldern kan, genom att det påminner om det positiva, stärka förutsättningarna för en nyansering, som en bas för det fortsatta samarbetet. Som grund för bedömningarna är det viktigt att få fram föräldrarnas förmåga att:

- se barnets behov och skilja dem från sina egna
- se barnets behov av och rätt till eget livsrum
- se och erkänna barnets behov av den andra föräldern
- hålla barnet utanför sin egen konflikt
- låta barnet ha fortsatt kontakt med andra viktiga personer.

I samtal med föräldrarna om framtiden kan utredaren anknyta till den information som föräldrarna har lämnat om t.ex. inställningen till varandra och ett föräldrasamarbete, synen på varandras föräldraskap och hur viktig den andra föräldern är för barnet, beskrivningen av barnets yttre förhållanden och dess behov, t.ex. kontinuitet i en invand miljö, i ett eget nätverk, m.m. Respektive förälders grundinställning i dessa frågor blir

avgörande för vilka förutsättningar som finns för olika lösningar.

Utredaren bör fråga föräldrarna om vilka alternativa lösningar de kan se och konsekvenserna för barnet. Det kan vara gemensam eller ensam vårdnad, boende hos mamma, pappa eller växelvis, omfattning och utformning av umgänget samt förutsättningarna för att ett umgänge ska fungera. Om barnet stadigvarande bor hos en förälder och har umgänge med den andra kan föräldrarna få redogöra för hur det fungerar för barnet och vad som krävs av dem själva, t.ex. vad gäller samverkan omkring hämtning och lämning. Föräldrarna önskar ofta diskutera en del praktiska frågor kring umgänge, hämtning och lämning, kläder, föräldramöten, etc. Relationen mellan föräldrarna kan vara sådan att de antingen helt har slutat tala med varandra eller inte kan ta upp de enklaste frågor utan att det blir bråk, och då kommer barnen i kläm.

För att underlätta för såväl barn som föräldrar kan det vara bra att föräldrarna får göra vissa överenskommelser – eventuellt skriftligen – i de praktiska arrangemang som rör barnen. Vid nästa träff kan man följa upp hur föräldrarna har följt överenskommelsen och hur detta fungerat för barnen.

I en ofta kaotisk situation för föräldrarna i samband med utredningen blir det särskilt viktigt med en tydlig struktur och väl förberedda samtal. Utredaren kan vid samtalen upprepa vad föräldrarna sagt, så att de kan bekräfta att det är rätt uppfattat eller korrigera. Det är bra att utredaren ställer klagörande frågor om föräldrarna uttrycker sig oklart och att själv vara tydlig i sina uttalanden.

Antalet samtal beror på hur mycket information som kommer fram och vad som behöver fördjupas, m.m.

Föräldrars uppgifter om varandra

Om en förälder lämnar graverande uppgifter om den andra föräldern, t.ex. om missbruk, våldsbenägenhet eller annan svår problematik, bör utredaren så snart det är möjligt i ett efterföljande samtal låta den andra föräldern bemöta uppgifterna.

Inte sällan finns det misstankar eller anklagelser av olika slag gentemot den andra föräldern. Det är inte socialtjänstens uppgift att utreda eller klarlägga huruvida det förekommit t.ex. misshandel eller övergrepp. Om en polisutredning inte har lett till åtal, eller om en förundersökning lagts ned, har brott inte kunnat styrkas. Det kan betyda att misstankarna har varit ogrundade, men det kan också bero på ett bristfälligt underlag eller bristfällig bevisning. Socialtjänstens ansvar är att värna om barn som riskerar att fara illa utifrån egna bedömningar om barnets bästa.

Avslutande samtal

Utredaren bör erbjuda föräldrarna ett avslutande samtal, enskilt eller till- sammans, för att sammanfatta arbetet med utredningen. Det kan vara mindre laddat för föräldrarna att ta del av utredarnas bedömning muntligt innan de läser utredningen. Det ger föräldrarna möjlighet att ställa frågor, kommentera arbetet och slutsatserna samt i bästa fall att besluta sig för att själva enas i stället för att gå vidare i en domstolsprocess. I samband med det avslutande samtalet kan föräldrarna få med sig utredningen hem för att ta del av den (se Kommunicering nedan).

Utredning utan kontakt med båda föräldrarna

Det hör till undantagen att en utredning görs utan möjlighet till personlig kontakt och samtal med någon av föräldrarna. Det kan handla om att föräldrar inte vill ställa upp för utredningssamtal, de kan vara aktuella i annat socialt utredningssammanhang eller de kan vara i så dåligt psykiskt skick att det är svårt att genomföra samtalen. Utredaren måste se till att parterna ändå får tillfälle att ta del av utredningen och yttra sig över den. Om kommunikeringen är förenad med svårigheter kan den ske med hjälp av t.ex. ett juridiskt ombud.

Föräldrars omsorgsförmåga

En central fråga i en utredning om vårdnad, boende och umgänge är föräldrarnas omsorgsförmåga. Föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov kan enligt Socialstyrelsens arbete med Barns behov i centrum (BBIC) bedömas utifrån några olika aspekter – grundläggande omsorg, säkerhetsaspekter, känslomässig värme, stimulans, vägledning och gränssättning samt stabilitet. Föräldrarnas omsorgsförmåga kan definieras som en rad olika förmågor i förhållande till barnet och föräldrarollen:

- Förmåga att uppfatta barnet realistiskt, åldersadekvat och nyanserat, utifrån dess behov och förutsättningar.
- Förmåga till realistiska förväntningar om de känslomässiga behov som barnet kan tillfredsställa hos föräldern.
- Förmåga till realistiska förväntningar på barnets förmåga. Förväntningarna ska varken vara för högt eller för lågt ställda. De får inte vara för omfattande och rigida och gapet mellan åldersadekvat beteende och förväntningarna får inte vara för stort. Viktiga frågor är hur föräldrar reagerar när barnet inte lever upp till förväntningarna (sker det t.ex. med avvisande, förlöjligande, förakt, nedvärdering, fysiska övergrepp) och på vilket sätt detta påverkar barnets självuppfattning. För låga förväntningar kan innebära att föräldrar infantiliserar barnet, undervärderar det och konsekvent hindrar det från att använda sin potential.
- Förmåga att engagera sig positivt i samspelet med barnet, acceptera barnet som det är och glädjas åt det, svara på barnets initiativ och stimulera barnet samt sätta gränser utan att barnet känner sig avvisat (dvs. inte ett negativt engagemang, som kritiserande, bestraffande, invaderande i ord och handling, etc.).
- Förmåga till empati med barnet, att kunna leva sig in i barnets behov och upplevelser av olika situationer.
- Förmåga att prioritera barnets mest grundläggande behov framför de egna. Det handlar om sådana behov som måste tillfredsställas för att barnet ska kunna fortsätta att utvecklas fysiskt, psykiskt, intellektuellt och socialt, t.ex. omvårdnad och uppmärksamhet, att få utforska världen samt lek och samvaro med andra barn i trygga former.

- Förmåga att bära egna smärtor och frustrationer utan att avreagera sig på barnet.

Bristande omsorg kan vara mer eller mindre allvarlig, av kortare eller längre varaktighet, situationsbetingad eller permanent, begränsad eller omfatta flera områden. Det kan vara fråga om vanvård eller fysiska, psykiska eller sexuella övergrepp. Det kan röra sig om bristande förmåga att engagera sig positivt i barnet och att inte kunna prioritera barnets mest grundläggande behov framför sina egna. Det kan också röra sig om ett starkt och irrationellt engagemang i barnet.

Föräldrafunktionerna är inte statiska utan kan försvagas eller förstärkas, såväl av yttre sociala förhållanden, som av inre psykiska. Krissituationer kan t.ex. tillfälligt försvaga funktionerna hos en i övrigt relativt välfungerande förälder. Bristande omsorgsförmåga kan således antingen vara situationsbetingad i en övergående krissituation eller ett uttryck för mer grundläggande personlighetsproblem eller omognad hos en förälder.

När man ska bedöma föräldrarna i deras föräldraroll, är det viktigt att utreda hur de fungerar under normala förhållanden respektive under stress. Det är särskilt viktigt att få en uppfattning om föräldrarnas inbördes relation och hur den påverkar barnet.

Utredning

Utredningarna innehåller bara sådant som är *relevant, väsentligt och klart uttalat* – inget sägs underförstått ”mellan raderna”. Vad som är utredarens egna reflektioner och bedömningar redovisas tydligt, med motiveringar.

Kvaliteten på utredningen bygger på utredarens omdöme. Utredaren står både för urvalet av information och för formuleringarna. Vad som utelämnas syns inte och kommer inte att ligga till grund för bedömningarna. Det är därför viktigt att komma ihåg att den skrivna produkten i regel framstår som mer ”objektiv” än den är.

Det är av största vikt att utredaren är mycket omsorgsfull med sitt ordval. Orden i en utredning följer barnet och föräldrarna från instans till instans, t.ex. om ett beslut överklagas. Barn kan också senare i livet själva vilja ta del av vad som framkommit i utredningen. Sådant som sätts på pränt blir också beständigt och riskerar att permanenta konflikter och ömsesidig miss- tro mellan föräldrarna.

Utredaren behöver därför noga tänka igenom allt som skrivs i utredning- en, kunna stå för det och motivera det. Den som skriver en utredningsrapport måste vara medveten om vilka som kommer att läsa den och hur den kan komma att användas.

Föräldrarna informeras om att utredningen blir en allmän handling, i domstol i allmänhet offentlig, och att domstolen kan sekretessbelägga särskilt känsliga uppgifter i eller delar av utredningen.

Det är ofta en fördel för såväl läsbarhet som tydlighet om en utrednings- rapport är kort och sammanfattande snarare än beskrivande. JO har framhållit att en koncentrerad utredning i minst lika hög grad som en omfattande kan tjäna som ett fungerande underlag för domstolens bedömning.

Sakuppgifter

Vissa sakuppgifter behöver framgå tydligt av rapporten. Som sakuppgifter räknas målnummer, utredningsuppdrag, vilket eller vilka barn och föräldrar det gäller samt parternas yrkanden om vårdnad, boende och umgänge.

Sammanfattning i utredningsrapporten

Det är bra att ha en sammanfattning i utredningsrapporten för att läsaren i koncentrat ska kunna få reda på det väsentliga, vilket sedan utvecklas i själva utredningen. Sammanfattningen kan kort ta upp alla väsentliga punkter, men den får inte innehålla något utöver det som tagits upp i utredningstexten. Vid förhandlingen i domstolen kan domaren ibland läsa upp sammanfattningen, och det förekommer också att delar av sammanfattningen citeras i rättsens dom. Hela utredningsrapporten anses dock utgöra processmaterial och alla inom rätten förutsätts ha läst den.

Handläggning vid familjerätten

I rapporten redovisas vem eller vilka som har gjort utredningen, samt beskrivs kort hur utredningsarbetet har gått till.

Utredaren bör bl.a. redovisa följande:

- när utredningen påbörjades och avslutades
- antalet samtal med föräldrar och barn
- när och var samtalen ägde rum samt i vilka konstellationer
- vilka referenspersoner utredaren valde att kontakta och varför.

Utredaren bör redovisa om det finns brister i utredningen, t.ex. att någon av föräldrarna inte har medverkat, om det av andra skäl inte förekommit några utredningssamtal eller om handläggaren inte fått föräldrarnas samtycke till att hämta in relevanta upplysningar, från skolhälsovården, hälso- och sjukvården eller liknande. I utredningen anges även datum för kommunikering.

Uppgifter från register

Utredaren bör redovisa sådana uppgifter från socialtjänstens register och Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister som kan vara relevanta.¹¹² Det kan t.ex. röra sådant som kan påverka föräldrarnas omsorgsför- måga, föräldraansvar och samarbetsförmåga, likaså sådant som rör våldsbe- nägenhet eller brist på respekt för andras personliga integritet. Redovisning- en ska inte vara detaljerad, men den bör innehålla uppgifter om typ av problem och insatser, respektive eventuell brottsrubricering samt straffets omfattning och art.

Barnen

Om uppdraget från rätten avser flera barn, bör varje barn redovisas för sig i rapporten. Utredaren bör sammanfattat redovisa uppgifterna om barnet från föräldrarna respektive referenspersoner, register och från barnet självt. Utredaren bör dessutom ge sin egen bild av barnet och ange vad den grundar sig på.

Fokus ligger på sådant som är av betydelse i vårdnads-, boende- och umgängesfrågan. Om utredaren inte har haft någon kontakt eller något samtal med barnet, bör anledningen till det redovisas.

Nuvarande situation och viktiga tidigare händelser

Utredaren bör kortfattat beskriva de yttre förhållanden under vilka barnet lever. En kort belysning ges av kärnpunkterna när det gäller barnets boende och umgänge, förskole- eller skolsituation och kamratrelationer, fysisk och psykisk hälsa samt omsorgs- eller vårdbehov, nätverk av för barnet viktiga personer, fritidsintressen, eventuella insatser från samhällets sida, m.m.

Även barnets fysiska och psykiska hälsa samt omsorgsbehov bör beskrivas, t.ex. hur barnet har reagerat på den ändrade familjesituationen i samband med separationen och hur väl barnet har funnit sig till rätta. I vilken mån har barnet exempelvis direkt eller indirekt varit utsatt för föräldrarnas konflikter före, under och efter separationen?

En familjs yttre förhållanden och barnets levnadsbetingelser förändras ofta påtagligt av en separation – såväl praktiskt som psykiskt och socialt. Byte av bostad blir i regel aktuellt för någon av parterna och därmed också för barnet. Uppbrott från förskola eller skola kan bli en följd av att föräldrarna separerar. Inte sällan har en av föräldrarna eller båda flyttat samman med en ny partner, vilket också inverkar på barnets situation. Utredningen behöver belysa såväl de förhållanden som fungerar bra som de svårigheter som finns.

Föräldrarnas beskrivning av barnet och föräldrskapet

Föräldrarnas beskrivning av sitt barn när det gäller behov, intressen, hälsa, relationer, känslomässig anknytning, m.m. återges kortfattat. En viktig del är föräldrarnas bild av sitt eget och den andras föräldraskap samt deras uppfattning om vad respektive förälder ska ge barnet i form av tid, omtanke, delaktighet i aktiviteter, engagemang och omvårdnad. Kan föräldrarna prioritera barnets behov före sina egna och se situationen med barnets behov och upplevelse för ögonen?

Föräldrarnas syn på frågan om vårdnad, boende och umgänge

En viktig del av underlaget till domstolen är föräldrarnas inställning till hur deras konflikter påverkar barnet samt hur de kan hjälpa barnet i denna situation och vid behov göra annorlunda. Föräldrarnas vilja och möjligheter till ett gott samarbete tas upp, och även hur samarbetet fungerar efter separationen, med utgångspunkt från vad barnet behöver.

Utredarnas kontakt med barnen

Utredaren kan även beskriva sin kontakt med barnet och hur den har fungerat. I sin analys eller bedömning kan utredaren t.ex. redovisa hur en sammanvägning av olika uppgifter har skett, sina egna intryck och slutsatser samt motivera dem.

Barnets inställning

Utifrån en dialog med barnet och ett försök att se situationen ur barnets synvinkel, är det utredarens uppgift att förmedla till domstolen hur barnet tänker, upplever sin situation och vilka önskemål och synpunkter det har. De uppgifter som barnet lämnar ska dock hanteras varsamt och med hänsyn till barnets integritet.

Det är ibland svårt att avgöra hur mycket som kan lämnas ut av uppgifter från barnet. Med större barn kan utredaren och barnet tillsammans komma överens om vad som ska återges. I vissa situationer kan det vara direkt olämpligt att föra vidare vad barnet sagt och eventuellt uttryckt i en vilje- yttring, t.ex. om barnet lever i en sådan pressad situation att det finns risk för att det kommer att utsättas för svåra frågor och påtryckningar från någon av föräldrarna.

Utredaren måste i första hand ta hänsyn till barnets integritet och skydd. Ju större delaktighet barnet får i besluten, desto större utsatthet kan det också medföra.

Det kan vara svårt att veta vad som är barnets vilja, eftersom barn lätt påverkas att ha en viss viljeinriktning för stunden. Barnet är ofta indraget i och påverkat av föräldrarnas konflikt och säger kanske sådant som inte överensstämmer med dess verkliga behov och intressen. Det är också svårt, särskilt för yngre barn, att förstå vilka långsiktiga konsekvenser en speciell lösning kan få, t.ex. vad gäller boende. Ett problem är också att barnet ofta är ambivalent till olika lösningar och till föräldrarna – det både vill och inte vill, både längtar efter och tar avstånd från dem, både tycker om och är arg på dem. Om det inte har varit lämpligt att klarlägga barnets inställning, bör det liksom skälen för detta anges.

Referenters beskrivning av barnen

Utredaren bör kortfattat redovisa vad referenspersonerna har sagt om barnet eller barnen, när det gäller områden som är väsentliga för utredningen. Om en förälder inte gett sitt samtycke tar utredaren upp skälen till att uppgifter från en viss referent inte gått att få in och vad det betytt för utredningen. Om en referensperson är släkt eller vän till en förälder, bör utredaren redovisa släktskapet respektive vänskapen och motivet till valet av referenspersonen.

Föräldrarna

Efter en kortfattad beskrivning av de yttre förhållanden under vilka föräldrarna lever bör rapporten främst inrikta sig på föräldrarnas omsorgs- och samarbetsförmåga.

Det kan vara lämpligt att kortfattat beskriva familjeförhållanden, eventuella nya partners och deras barn, bostads- och arbetsförhållanden eller studier, sociala nätverk, planerade förändringar i framtiden m.m.

Att i utredningen *kort* nämna något om föräldrarnas bakgrund kan vara värdefullt för en djupare förståelse av den situation som föräldrar och barn hamnat i, med fokus på sådant som har betydelse för föräldraansvar, föräldraroll och samarbete kring barnen.

Om någon av föräldrarna har sådana problem som inverkar på livsföringen och omsorgsförmågan, t.ex. missbruk, personlighetsstörning, psykisk sjukdom, våldsbenägenhet och kriminalitet, bör det redovisas. Sådana uppgifter redovisas kort och sakligt, utifrån uppgifter från t.ex. myndighets- register, läkarintyg och/eller från parterna.

Bedömning eller konsekvensbeskrivning

Den som gör en vårdnads-, boende- eller umgängesutredning har ingen skyldighet att lämna något förslag till beslut. Utredaren får alltså själv bedöma om hon eller han ska komplettera det insamlade materialet med en egen slutsats.

I många fall, t.ex. när båda föräldrarna är lika lämpliga som vårdnadshavare, tjänar ett ställningstagande från utredarens sida inte något egentligt syfte. Tvärtom kan en preferens för den ena föräldern uppfattas som en nedvärdering av den andra föräldern, vilket kan öka eventuella motsättningar mellan föräldrarna. Samtidigt kan det finnas fall där det är av stort värde att den som är väl insatt i ärendet och kanske hyser en bestämd uppfattning, ger uttryck för den.

Utgångspunkten vid domstolens bedömning av frågor om vårdnad, boende och umgänge är barnets bästa. Mot den bakgrunden torde det i många fall vara naturligt att den som gör utredningen resonerar om vad olika beslutsalternativ kan innebära för barnet. I regeringens proposition Vårdnad, boende och umgänge konstaterades följande:

Barnets bästa ska vara vägledande för om utredaren ska ta ställning till tänkbara lösningar för barnet. Hänsyn behöver tas till bl.a. om ett ställningstagande skulle tjäna något egentligt syfte och vad det skulle kunna innebära för föräldrarnas möjligheter att samarbeta i framtiden. I vissa fall är det nödvändigt att en utredare redovisar sin slutsats, t.ex. när det är uppenbart att en viss lösning är direkt olämplig för barnet. Detta kan vara aktuellt t.ex. om det finns skäl att befara att gemensam vårdnad kan komma att innebära att barnet utsätts för hårda slitningar mellan föräldrarna eller om det finns risk för hot, våld eller rädsla i kontakten mellan föräldrarna. Utredarens samlade kunskap om barnet och föräldrarna är värdefull för domstolen. Det är av stort värde att de som är väl insatta i ärendet och har träffat det aktuella barnet resonerar om vad olika alternativ kan innebära för barnet. Oavsett om utredaren kompletterar rapporten med ett förslag, bör denne alltid beskriva vad olika beslut kan komma att innebära för barnet, dvs. lämna en konsekvensbeskrivning. Utredaren bör, med beaktande av eventuella riktlinjer från rätten, redovisa sin bedömning av t.ex. följande:

- barnets känslomässiga anknytning och relation till respektive förälder
- innebörden och vikten av barnets egen inställning
- respektive förälders lämplighet som vårdnadshavare, bo- och umgänges- förälder
- hur barnets behov av en nära och god kontakt med föräldrarna bäst kan tillgodoses

- barnets möjligheter att få sina behov och rättigheter tillgodosedda
- om barnet kan fara illa, t.ex. om någon av föräldrarna gjort sig skyldig till våld eller andra övergrepp mot barnet eller den andra föräldern
- föräldrarnas vilja och förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet
- föräldrarnas förmåga att hålla barnet utanför sina konflikter
- föräldrarnas förmåga att skilja på egna behov och barnets samt att prioritera barnets behov framför sina egna
- övriga individuella förhållanden, t.ex. om barnet har behov av särskilt stöd.

Det faktum att en separation alltid innebär svårigheter kan bli till ett hinder, när det gäller att hitta den för barnet ”bästa lösningen”. Eftersom det finns nackdelar med de flesta alternativ, får det ofta bli fråga om att bedöma i vilket fall som nackdelarna är mindre och fördelarna överväger, dvs. hitta den minst dåliga lösningen.